

III-1178

59
434

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ ІНСТИТУТУ АГРОБІОЛОГІЇ

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том II

Накрито _____
Окончено _____ 52
на 140 сторінках

Купівельний № 2
Фонд №
Бібліотечний № 23

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ — 1952

11-1178

АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
ПРИРОДОЗНАВЧИЙ МУЗЕЙ ІНСТИТУТУ АГРОБІОЛОГІЇ

59
434

НАУКОВІ ЗАПИСКИ

Том II

БІБЛІОТЕКА
Природознавчого Музею
АН УРСР
№
м. Львів.

ВИДАВНИЦТВО АКАДЕМІЇ НАУК УКРАЇНСЬКОЇ РСР
КИЇВ — 1952

берегами, значительное количество атмосферных осадков, а следовательно, отсутствие в Дрогобычской и Львовской областях засухи, в результате чего в этих краях нет резких колебаний уровня воды и подавляющее большинство водоемов почти не пересыхает — все это также создает благоприятные условия для роста численности поголовья этого пушнопromыслового грызуна. Значительная часть берега во всех водоемах поднимается над водой и может служить удобным местом норения.

4. Почти все стоячие водоемы и такие левые притоки Днестра, как Болозивка, Верещица, Щирка, Луг, а также р. Вишня имеют богатую и разнообразную макрогидрофильную растительность, в некоторых местах занимающую до 60% площади водоема или реки.

Таким образом, кормовая база для ондатр в верховьях Днестра является неограниченной.

5. Мягкий и теплый климат, когда морозная погода в период ледостава продолжается максимум 70 дней, также играет положительную роль в жизни днестровской ондатры.

6. Длительный вегетационный период, продолжающийся с конца марта до начала октября, способствует продолжительному периоду размножения ондатр, в результате чего взрослые самки могут иметь по четыре помета в год.

7. Отсутствие большого количества врагов ондатр — хищных птиц и зверей, также является благоприятным фактором при учете перспективы ондатроводства в этой части СССР.

Следовательно, на территории Львовской и Дрогобычской областей Украинской ССР имеются все возможности для роста численности ондатр с тем, чтобы через 2—3 года начать плановые государственные заготовки пушнины этого зверя.

Нужно только для большей эффективности в ближайшее время в системах Облпотребсоюза, Заготживсырья и т. д. организовать комплексные ондатровые хозяйства, на которых одновременно с разведением ондатры выращивать рыбу, водоплавающих птиц, таких хищников, как норка, черносеребристая лисица, енотовидная собака.

Развитие ондатроводства в верховьях Днестра имеет значительные перспективы, и за эту работу соответствующим учреждениям нужно взяться как можно скорее.

МИСЛИВСЬКОПРОМИСЛОВІ ВОДОПЛАВНІ ПТАХИ ВЕРХІВ'Я БАСЕЙНУ ДНІСТРА

М. К. Тарасова

Літературні дані по вивченню водоплавних птахів західних областей Української РСР дуже застарілі і, крім того, спеціально по Дністру подають досить мало матеріалу.

Дані цієї праці мають значення, з одного боку, для вивчення фауни західних областей УРСР, а з другого — для охорони та правильного використання запасів промислових водоплавних птахів басейну Дністра.

В процесі роботи встановлено зв'язок з Львівським, Дрогобицьким і Станіславським управліннями в справах мисливства, які подавали нам консультації і допомогу, а також Дністровським рибтрестом, на території якого було проведено ряд спостережень.

Користуємось нагодою висловити щирою подяку цим організаціям за допомогу в нашій роботі.

Глибоку подяку також висловлюємо старшому науковому співробітнику Інституту зоології АН УРСР О. Б. Кістяковському за консультації і вказівки в роботі.

Методика та матеріал

Вивчення мисливськопромислових птахів провадилось в Ходорівському, Миколаївському, Меденицькому, частково в Комарнівському і Самбірському районах Дрогобицької області та Букачівському районі Станіславської області.

Робота провадилась в таких пунктах: Отиневичі, Рудники, Меденичі, Держів, Княгиничі, Комарно, Білина Велика, Білина Мала, тобто в місцях, де зосереджена значна кількість мисливськопромислових водоплавних та болотних птахів.

Робота провадилась в 1949—1950 рр. у весняно-літній період та на початку осіннього полювання.

Матеріал для виявлення видового складу здобувався шляхом відстрілу. Кількісний облік провадився методом дослідних ділянок (підрахунок птахів на певній вимірній ділянці).

В час полювання провадився облік добутої дичини на мисливських базах Загір'є — Княгиничі та Городище Королівське.

Крім цього, провадилась щоденні спостереження над біологією птахів під час весняного, частково осіннього, перельотів та гніздового періоду.

За час польових робіт було здобуто 206 екземплярів двадцяти трьох видів водоплавних та болотних птахів, 19 кладок яєць цих птахів. Крім того, було переглянуто, зважено і виміряно основні мисливськопромислові види, здобуті мисливцями за перший тиждень полювання 1950 р. Цей останній матеріал був використаний для визначення середньої ваги птахів.

Опрацьовано також колекційний матеріал краєзнавчих музеїв у Станіславі, Дрогобичі та Природознавчому музеї Інституту агробіології АН УРСР.

На підставі зібраного матеріалу і літературних даних складений список водоплавних і болотних птахів (осілих та гніздових) верхів'я басейну Дністра, що включає 29 видів, з яких 15 видів можна вважати мисливськопромисловими для цих областей.

Огляд літератури

Спеціальних праць по вивченню водоплавних птахів верхів'я басейну Дністра немає.

Відомості про птахів цієї території ми зустрічаємо в працях Дзедушицького (1880) і Тачановського (1882).

Дзедушицький подає для цієї території 42, Тачановський — 54 види осілих і гніздових водоплавних птахів. Крім того, вони відмічають перелітних та залітних птахів для зазначеної території.

Пізніше ряд авторів — Генслер (1914—1916), Доманевський (1926), Тизенгауз (1931) та інші також наводять відомості про фауну колишньої Польщі, в тому числі і авіафауну басейну Дністра.

Проте в багатьох з зазначених праць дослідники посилаються на працю Тачановського (1882) як на основне джерело по орнітофауні розглянутих місцевостей.

По територіях, суміжних з басейном Дністра, є праці Дунаєвського (1938), Годіна (1939), Храчевича (1925).

Характеристика району досліджень

Наші дослідження провадилися частково на тій ділянці верхнього Дністра, яка зветься Дністровсько-Санською рівниною, а також в південній частині Опілля, по долинах річок Луг і Свірж.

Дністровсько-Санська рівнина простягається від державних кордонів на заході (в районі Мостиська) до впадіння в Дністер р. Свічі на сході.

Рівнина ця в західній частині дуже заболочена (Самбірські болота), в інших частинах — багата на луки, системи ставкових господарств та окремі заплавні водойми. Абсолютні висоти поверхні Дністровсько-Санської рівнини лежать в межах 250—270 м над рівнем моря.

Рівень води в верхів'ї Дністра дуже мінливий, залежить від опадів у Карпатах. Річка виходить з берегів не тільки навесні під час поводи, але часто і влітку (особливо в червні місяці), заливаючи всі сусідні луки¹.

На Опіллі наші спостереження велися в долинах річок Луг і Свірж. Це невеличкі річки, які течуть майже прямо з півночі на південь. З ними сполучені системи культурних ставів і диких та напівдиких озер, розміщених в долинах зазначених річок між горами Опілля.

¹ Так, у 1948 р. в червні було два розливи Дністра. У 1949 р. під час дощів у липні вода в Дністрі досягла високого рівня, і тільки завдяки припиненню опадів не сталося поводи.

З окремих пунктів наших досліджень треба зазначити села Білину Велику і Білину Малу, Самбірського району, де проведена була частина наших спостережень серед великих боліт, що оточують ці села. Щодо інших пунктів, то їх можна поділити на дві групи: 1) системи культурних ставів рибних господарств; 2) дикі та напівдикі стави та озера.

Водойми першої групи періодично (восени) спускають та наповнюють (навесні) водою. Рослинність на них частково викошується влітку, а частково (очерет) випалюється восени і знову відростає навесні.

Отже, птахи можуть використати ці водойми для гніздування лише з запізненням. Це відбивається на видовому складі орнітофауни зазначених водойм і відрізняє їх від водойм другої групи: диких і напівдиких ставів і озер.

До обстежених нами водойм першої групи (культурних ставів) належать такі системи:

I. Система ставів рибгоспу „Рудники“ в 15 км на південь від Миколаєва. Одержують вони воду з невеличкої притоки Дністра Нежухівки.

Більша частина ставів влітку заростає густим очеретом. Греблі між ставами вкриті трав'яною рослинністю і чагарником. Отже, є багато зручних місць для гніздування водоплавної та болотної дичини.

З південного боку Рудницькі стави межують з селом Рудники, з інших боків вони оточені лісом та частково полями і пасовищами. З 1950 р. це господарство оголошено мисливським заповідником на три роки.

II. Система ставів Держово (належить також рибгоспу „Рудники“).

Система ця включає 12 невеличких ставів, сполучених з р. Кенею, що впадає в Дністер. Влітку стави заростають очеретом ще більше, ніж у Рудниках. Стави розміщені в лісі та між лісом і селом Держово.

III. Мединичі. Система ставів, сполучених з річкою Літнянка — притокою річки Тисьмениці. Стави розміщені на відкритій місцевості серед полів і луків. В 1949 р. стави були занедбані і більшість з них заростала очеретом та іншою рослинністю. Відкритих плес залишалось менше, ніж зарослих місць.

IV. Частина ставів рибгоспу „Ходорів“, розміщених біля села Отиневичі.

Ходорівські стави більші від ставів попередніх рибгоспів. Почаються вони водою з річки Луг. Стави дуже занедбані, набувають часом характеру напівдиких водойм, оточені полями й луками.

До другої групи — напівдиких і диких водойм — належать такі системи:

I. Ходорівські стави розміщені безпосередньо біля м. Ходорів. Більша частина цих ставів заростає очеретом. Стави належать цукротресту, який проводить вилов дикої риби. Став багатий на водо-

плавну дичину, яку інтенсивно відстрілюють під час мисливського сезону.

II. Отиневичі. Великий став, сполучений з р. Луг, належить до системи ставів рибгоспу „Ходорів“. Більша частина його заростає очеретом і лише незначна площа залишається у вигляді невеличкого плеса. Частково до нього прилягають села Отиневичі і Городище Королівське. В останньому міститься мисливська база.

III. Система напівдиких і диких ставів по течії р. Свірж, долина якої лежить між піднесеними з обох її боків горбами Опілля.

Найбільш південний став Васючино оточений лісом. Інші стави, вище по течії р. Свірж, лежать між болотистими луками з чагарниками (дуже сприятливими для болотної дичини), з одного боку, і населеними пунктами: Княгиничі, Загір'є, Псари та ін. — з другого. Площа її становить територію, приписану до мисливського господарства „Загір'я-Княгиничі“.

Крім цих місцевостей, ми на короткий час відвідали стави рибгоспу „Комарно“, але оскільки спостережень там було проведено мало, на описі його ми не зупиняємось.

Основні мисливськопромислові водоплавні та болотні птахи

Дрогобицька область, що охоплює більшу частину верхів'я Дністра, багата на болота, озера та стави і тому водоплавна болотна дичина як об'єкт полювання займає тут головне місце.

Під час весняних перельотів водоплавні птахи зупиняються тут спочатку на озерах та заболочених місцях, а пізніше на культурних ставах, після заповнення їх водою. Мисливськопромисловими птахами цих угідь є такі види:

- Anas platyrhynchos* L. — крижень
- Anas strepera* L. — нерезень
- Anas querquedula* L. — чирянка більша
- Anas crecca* L. — чирянка менша
- Spatula clypeata* L. — широконоса
- Anser anser* L. — гуска сіра
- Nyroca nyroca* G ü l d. — чернь білоока
- Colymbus cristatus* L. — пірникоза велика
- Colymbus griseigena* B o d d. — пірникоза сірошока
- Colymbus ruficollis* P a l l. — пірникоза мала
- Gallinula chloropus* L. — комишниця
- Fulica atra* L. — лиска
- Vanellus vanellus* L. — кулик-чайка
- Capella gallinago* L. — баранчик кректун
- Gallinago media* L o t h. — баранчик лежень

Серед них найбільш поширені такі види: крижень, чирянка більша, чернь білоока, пірникоза велика, лиска, баранчик кректун.

Щоб скласти більш повне уявлення про розміщення і кількість птахів цих видів на дослідженій території, ми провели кількісний

облік їх шляхом обчислення гнізд і молоді навесні і шляхом обліку відстріляної дичини в перший тиждень полювання восени. Для зручності обчислення гнізд та молоді ми використали території рибгоспів (стави, луки, дамби та ін.) з певною площею.

Одержані нами дані наведено в таблиці. Треба сказати, що під час наших спостережень було знайдено багато порожніх гнізд. З деяких гнізд яйця були взяті. Особливо багато таких гнізд трапляється біля населених пунктів і пасовищ, де діти пасуть худобу. Так, наприклад, на озері Княгиничі найбільша кількість порожніх гнізд була знайдена в південній та південно-західній його частинах, які прилягають до пасовищ сіл Княгиничі і Помоненто. Через це запаси дичини значно зменшуються.

Облік відстріляної дичини на початку осіннього полювання ми провели, безпосередньо переглядаючи всіх відстріляних птахів на мисливських базах в „Загір'ї-Княгиничах“ та Городищі Королівському.

Як уже згадувалося, під час осіннього відстрілу проводилося зважування дичини. Усього на ділянці Ходорів—Отиневичі за цей час здобуто дичини 6379 кг.

На ділянці Княгиничі було здобуто всього 3050 кг дичини. Таким чином на 1 га площі припадає від 10,5 кг до 14,2 кг дичини. Але, зважаючи на добрі кормові умови обстежених нами угідь (про що свідчить середня осіння вага відстріляної птиці), можна гадати, що на них могло б бути значно більше дичини, якби застосувати ряд додаткових заходів по її збереженню. До заходів збільшення чисельності згаданих видів належать такі:

- 1) збереження яєць від знищення;
- 2) обмеження полювання;
- 3) встановлення на досліджених місцевостях ще одного заповідника — найкраще на озері Васючин, яке найбільше відповідає цьому за своїми природними умовами.

Крім цього, необхідно було б переглянути строки полювання.

Фенологічні спостереження

В цьому розділі подаємо фенологічні спостереження над основними мисливськопромисловими птахами, зроблені на ставах Рудники та озерах Отиневичі й Княгиничі.

Частково цей матеріал доповнений спостереженнями, проведеними в розпліднику Загірнянської мисливської бази над гніздуванням крижня.

Подаємо результати наших спостережень.

Крижень. Приліт спостерігався нами в 1950 р. в березні. За даними Управління в справах мисливства по Дрогобицькій, Станіславській і Львівській областях, а також з відомостей, одержаних від місцевих мисливців, приліт цього виду відмічено на початку березня поодинокі, а в масовій кількості — в середніх числах березня.

Наслідки кількісного обліку гнізд і яєць основних мисливськопромислових птахів

Назва птаха	Рудники				Княгиничі				Васючин			
	Площа в га	Кількість гнізд	Кількість яєць	Одне гніздо припадає на площу в га	Площа в га	Кількість гнізд	Кількість яєць	Одне гніздо припадає на площу в га	Площа в га	Кількість гнізд	Кількість яєць	Одне гніздо припадає на площу в га
Лиска	299	92	430	3,2	120	57	289	2,1	49	28	157	1,5
Пірникоза велика	299	21	41	14,2	120	19	26	6,3	49	12	21	3,5
Крижень	299	9	72	33,6	120	8	52	15	49	6	42	8,1
Чирянка більша	299	6	56	49,7	120	5	38	24	49	2	15	24,5
Чернь білоока	299	3	18	99,6	—	—	—	—	49	1	7	49

Примітка. Дані про кількість гнізд і яєць крижня і чирянки більшої, можна думати, зменшені тому, що ці види гніздяться на досить великій території навколо води.

Гнізда та кладки. 14/IV 1950 р. сторожем Загірнянської мисливської бази В. Харевим було знайдено кладку з дев'яти яєць в кущах на схід від оз. Княгиничі. З них через три тижні вилупилися пташенята. Між 30/III і 10/IV 1950 р. нами було знайдено на ставах Рудники, Княгиничі та Васючин 23 гнізда з 175 яйцями. Одне гніздо, знайдене 28/IV біля с. Черниці, мало три насиджені яйця. Гніздо, знайдене 29/V 1950 р. в Княгиничах на схід від озера, мало кладку з 11 яєць, ембріони яких були опушені (напередодні вилуплення). 25/V 1950 р. було знайдено гніздо на полі в житі на відстані 400—500 м від оз. Княгиничі. Ембріони з цих яєць були повністю опушені, як і в попередній кладці.

З цих даних видно, що насиджування яєць у крижня в 1950 р. тривало в період з початку квітня до кінця травня. Згідно з матеріалами Загірнянської мисливської бази, насиджування кладки триває три тижні. За літературними даними (Тачановський, 1882), відкладання та насиджування яєць у крижня відбувається в період між кінцем березня — початком квітня і серединою травня.

З пташенят, здобутих з 10 червня по 25 липня, були „на крилі“ лише екземпляри, зібрані, починаючи з середини липня. За даними мисливських організацій за 1948—1949 рр., молодь „стає на крило“ на початку липня. Ці дані не збігаються з нашими спостереженнями, які велися на Загірнянській мисливській базі в 1949 р.

Нарешті, наприкінці липня — на початку серпня ми спостерігали табунки крижня, що перелітали підготовуватися на поля.

Отже, можна встановити для крижня такі періоди його життєвого циклу:

приліт — на початку березня; в масовій кількості — в середині березня;

відкладання яєць — кінець березня — початок квітня;

насиджування — в період з початку квітня по травень включно; молодь починає підлітати („стає на крило“) з 10—15 липня.

На жаль, нам не пощастило провести спостереження над відльотом крижня.

За даними Дзедушицького, крижень довго затримується на цій території, аж до замерзання річок. Але частина цих птахів залишається і зимою на Дністрі, на незамерзаючих його місцях.

З 30/VII по 7/VIII 1950 р. на озерах Отиневичі та Ходорів мисливцями було здобуто 1116 птахів. З них:

	штук	%
крижень	226	20,2
чирянка більша	168	15,06
чирянка менша	34	3,04
сіра качка	11	0,9
чернь білоока	28	2,5
пірникоза велика	64	5,9
пірникоза сірощока	6	0,5

	штук	%
лиска	378	33,8
баранчик кректун	183	16,5
кульон великий	4	0,4
набережник болотяний	8	0,7
брижач	6	0,5
	<hr/>	<hr/>
	разом 1116 штук	100%

В Княгиничах за цей час було здобуто 540 птахів. З них:

	штук	%
крижень	114	21,1
чирянка більша	72	13,3
чирянка менша	16	2,9
пірникоза велика	21	3,8
лиска	178	32,9
баранчик кректун	117	21,6
кульон великий	4	0,7
набережник болотяний	12	2,3
брижач	8	1,4
	<hr/>	<hr/>
	разом 542 штуки	100%

Чирянка більша. Приліт спостерігався нами в березні, а в масовій кількості — на початку квітня.

З відомостей, одержаних від мисливських організацій, приліт цього виду відмічено в той час, що й для крижня.

Тачановський (1882) відзначає, що час прильоту чирянки більшої для Польщі несталий і залежить від температури; загалом приліт триває з початку березня до початку квітня.

Гнізда та кладки. В Рудниках 29/IV 1950 р. учень рудницької середньої школи Богдан Гладій знайшов гніздо з двома яйцями.

В Княгиничах сторожем В. Харевим знайдено два гнізда, одне — 7/V 1950 р. з шістьма незасидженими яйцями; друге — 16/V 1950 р. з 11 яйцями. Ембріони другої кладки були в стадії розвитку перших днів.

За час від 29/IV до 10/VI нами було знайдено: в Рудниках — 6 гнізд з 56 яйцями, в Княгиничах — 5 гнізд з 42 яйцями, в Васючині — 2 гнізда з 15 яйцями. З них гніздо, знайдене в Загір'ї 22/V, мало яйця з ембріонами на початкових стадіях розвитку. Гніздо, знайдене в Княгиничах 26/VI, мало 10 яєць. З них в 6 яйцях ембріони були опушені.

З цих даних та проведених спостережень видно, що відкладання яєць чирянки більшої відбувається в період з кінця квітня до кінця першої декади червня.

Згідно з нашими спостереженнями, насиджування триває три тижні.

На підставі спостережень, проведених над пташенятами з 10/VI по 10/VIII 1949 р., та зібраного в цей час матеріалу, встановлено, що молодняк „став на крило“ в другій половині липня.

Наприкінці липня — на початку серпня ми спостерігали табунки чирянки більшої, які також, як і табунки крижня, перелітали підгодовуватися на поля.

Отже, можна встановити такі періоди життєвого циклу чирянки більшої:

приліт — в березні; в масовій кількості — на початку квітня; відкладання яєць — кінець квітня — початок травня; насиджування відбувається протягом трьох тижнів; молодь „стає на крило“ в другій половині липня.

На підставі спостережень, проведених в 1950 р., та літературних даних для Польщі (Дзедушицький, Тачановський), чирянка більша відлітає наприкінці жовтня — на початку листопада. На зиму на незамерзаючих річках не залишається.

Чернь білоока. Приліт цього птаха спостерігався нами протягом квітня. За відомостями мисливських організацій та окремих мисливців, можна встановити цей же час прильоту. В літературі для Польщі подаються ті ж строки.

На ставах рибгоспу Рудники парування черні білоокої відмічено нами 15—18/V 1950 р.

К. А. Татариним 26/VI 1950 р. здобуто гніздо з кладкою у вісім яєць. Ембріони з цих яєць були напередодні вилуплення.

Протягом часу з 20/V по 10/VI 1950 р. нами знайдено 3 гнізда з 18 яйцями в Рудниках та одне гніздо на ділянці Васючин.

За даними Тачановського і Дзедушицького для Польщі, парування черні білоокої відбувається через три-чотири тижні після прильоту. Строки ж гніздування і кладки яєць важко встановити тому, що літаючих пташенят можна зустріти і наприкінці червня, а нелітаючих — навіть в серпні.

В період з 26/VII по 7/VIII здобуто перелітаючу молодь. Ці дані, а також спостереження в природі показують, що молодь починає підлітати наприкінці липня — на початку серпня.

На підставі всього вищезгаданого можна встановити такі періоди життєвого циклу білоокої черні:

приліт — на початку квітня (поодинокі); в масовій кількості — в другій половині квітня; відкладання та висиджування яєць — не встановлено; пташенята „стають на крило“ наприкінці липня — на початку серпня.

За даними Дзедушицького, цей вид затримується до глибокої осені, іноді частково залишається зимувати на незамерзлих річках.

Пірникоза велика. Приліт спостерігався нами в березні 1950 р. Мисливські організації вважають часом прильоту цього виду весь березень.

Гнізда та кладки. Рибовод рибгоспу Рудники — В. Я. Марченко 6/V 1950 р. знайшла гніздо з кладкою трьох яєць. Ембріони цих яєць були в стадії розвитку перших днів. 12/V 1950 р. в Рудниках на ставі № 5 було знайдено повну кладку з трьох яєць. Ембріони їх, як і в попередній кладці, були на початку розвитку. На цьому ж ставі 14/V 1950 р. знайдено гніздо з кладкою двох яєць ще не засиджених. 27/V 1950 р. в Княгиничах знайдено гніздо з повною кладкою (3 яйця). Ембріони цієї кладки добре розвинені.

Весною 1950 р. в Рудниках, Княгиничах та Васючині знайдено 48 гнізд з 77 яйцями.

На підставі цих даних можна гадати, що пірникоза велика відкладає яйця і осідає на них в першій половині травня.

Мисливські організації відомостей про час відкладання яєць пірникози великої не мають. Дзедушицьким відмічено осідання цього виду на яйця в травні.

Перші пташенята в пуху, віком 5—7 днів, були знайдені нами на оз. Отиневичі 10/VI 1949 р. в кількості трьох штук та 13/VI 1949 р. там же — дві штуки.

На підставі проведених спостережень можна сказати, що пташенята з'явилися в першій половині червня.

З пташенят, здобутих нами з 8/VII по 10/VIII, екземпляри, зібрані наприкінці липня, були вже „на крилі“.

Наші спостереження в серпні, відомості від мисливських організацій та окремих мисливців показують, що осінній переліт пірникози великої починається наприкінці серпня — на початку вересня.

За літературними даними для Польщі, особливо інтенсивним переліт пірникози стає у вересні, але триває до замерзання річок. Зимувати пірникоза не залишається.

Виходячи з цього, для пірникози великої можна встановити такі періоди її життєвого циклу:

приліт — на початку березня, а в масовій кількості — в середині березня; приліт триває близько місяця;

відкладання яєць відбувається в першій половині травня;

висиджування — 23—25 днів; пташенята з'являються в першій половині червня;

молодь „стає на крило“ в середині липня;

осінній переліт починається в другій половині серпня і стає особливо інтенсивним у вересні, але триває до замерзання річок; на зиму цей птах повністю відлітає.

Лиска. Приліт нами спостережено наприкінці березня, а в масовій кількості — в першій половині квітня. Цей же час прильоту подають мисливські організації і Дзедушицький.

Гнізда та кладки. 23/IV 1950 р. в Рудниках Б. Гладій знайшов в заростях очерету на ставі № 1 гніздо лиски з одним яйцем. 28/IV 1950 р. нами було знайдено в Рудниках на тому ж ставі гніздо з чотирма яйцями, ще не засидженими. В цьому ж рибгоспі на ставі № 5 Я. Гриник знайшов 26 і 28/IV 1950 р. два гнізда —

одне з одним яйцем, друге з двома. Протягом часу з 20/IV по 10/VI 1950 р. нами було знайдено 177 гнізд з 875 яйцями в Рудниках, Княгиничах і Васючині.

На підставі цього матеріалу і спостережень, проведених в 1949—1950 рр., можна вважати, що лиска починає відкладати яйця наприкінці квітня і осідає на них в першій половині травня. 29/V 1950 р. в Княгиничах було здобуто пташеня в пуху віком один-два дні. 5 та 8/VI 1950 р. в Рудниках здобуто двоє пташенят, одне віком один-два дні, друге — три—п'ять днів. К. А. Татаринів 12/VI 1951 р. на дністровській стариці „Охаба“ (с. Нижнів) знайшов два гнізда лиски; в одному було малесеньке пташеня і яйце, з якого наступного дня вилупилось пташеня. В другому гнізді були лише шкаралупки — пташенята його вже залишили. 17/VI 1949 р. в Отиневичах здобуто пташеня 10—14 днів. В Рудниках 18/VII 1949 р. було зловлено молодого птаха „на крилі“.

Ці матеріали показують, що пташенята лиски з'являються наприкінці травня та на початку червня. Пташенята „стають на крило“ наприкінці першої декади липня.

Спостережень над осіннім перельотом лиски нами не проводилось.

На підставі даних мисливських організацій і окремих мисливців можна вважати встановленим, що лиска відлітає наприкінці жовтня.

Отже, життєвий цикл лиски складається з таких періодів:

приліт — наприкінці березня поодинокі, в масовій кількості — на початку квітня;

відкладання і осідання на яйця — кінець квітня — перша половина червня;

пташенята з'являються наприкінці травня — на початку червня; молодь починає підлітати на початку липня; відліт — наприкінці жовтня.

Баранчик крєктун (бекас). Спостережень над цим нічним і малопомітним птахом було проведено менше, ніж над іншими мисливськопромисловими птахами, тому ми в основному користуємося даними мисливських організацій та окремих мисливців. За цими даними, приліт бекаса починається наприкінці березня і триває весь квітень. Нами приліт цього птаха спостерігався також у квітні.

Відкладання яєць відбувається наприкінці квітня та на початку травня (а часом затримується на значно пізніші строки). 11/V 1950 р. у Княгиничах ми знайшли два гнізда. В одному було лише одне яйце, а в другому — повна кладка (4 яйця).

Молодь „стає на крило“ наприкінці червня — на початку липня. Нами ще були здобуті нелітні бекаси 28/V 1950 р. у Княгиничах (дві штуки) і 8/VI 1950 р. в Рудниках (три штуки). У Великій Білині 24/VI 1949 р. було здобуто молодого бекаса „на крилі“. Здобуті нами наприкінці липня та на початку серпня 1949—1950 рр. дорослі бекаси були в стадії линьки. Такі птахи траплялися на початку полювання 1950 р.

Отже, на підставі наведеного можна вважати, що: приліт бекаса починається з кінця березня і триває протягом квітня;

парування і будівництва гнізд — кінець квітня — початок травня; кладка яєць і осідання на них — наприкінці квітня — на початку травня;

молодь „стає на крило“ наприкінці червня — на початку липня; наприкінці липня — на початку серпня починаються міграції бекаса.

Такі строки для періодів життєвого циклу можна намітити для найголовніших наших мисливськопромислових водоплавних птахів.

Отже, можна бачити, що більшість мисливськопромислових птахів „стає на крило“ в середині липня. До початку серпня молодь не цілком льотна, і тому непомірно велика кількість її винищується мисливцями за перші два тижні полювання. До того ж у роки з дощовим літом (наприклад 1948—1949 рр.), які тут трапляються дуже часто, перша кладка, а іноді навіть і друга, змиваються водою під час розливу Дністра. В таке літо розвиток молоді запізнюється, і тому ще більша кількість її здобувається на початку полювання.

В зв'язку з цим необхідно строки початку осіннього полювання перенести принаймні на два тижні пізніше.

Видовий склад водоплавних і болотних птахів верхів'я басейну Дністра

Як було вище зазначено, водоплавні птахи на досліджуваній нами території скупчені в певних місцях, з яких найзручнішими для наших досліджень виявилися мисливські угіддя рибгоспів Дністровського басейну — як культурні стави, так і напівдикі і дикі стави та озера.

На підставі зібраного матеріалу — шкірок, гнізд, яєць, пташенят та безпосередніх спостережень на дослідженій території було виявлено 29 видів осілих та гніздових водоплавних та болотних птахів.

РОДИНА COLYMBIDAE

1. *Colymbus cristatus* L. — пірникоза велика

Розповсюджений гніздовий птах, особливо численний на ставах, зарослих очеретом та густою водяною рослинністю. Тримається табунками. Здобуто на культурних і диких ставах та озерах п'ять самців, три самки й вісім молодих нелютих птахів.

В перший тиждень осіннього полювання 1950 р. досліджено (зважаючи і виміряно) на мисливських базах Загір'я-Княгиничі та Городище-Королівське 85 птахів. Середня вага їх: самець — 1200 г,

самка — 1066 г, молодий птах „на крилі“ (♂♂ і ♀♀) — 920 г¹. Пірникоза велика систематично винищується рибалками, які вважають її шкідником ставкових рибних господарств.

2. *Colymbus griseigena* Bodd. — пірникоза сірощока

Дуже рідкий залітний птах. Зустрічається в тих же місцях, що й пірникоза велика. На відміну від останньої тримається поодинокі.

Здобуто самку 30/VII 1950 р. та молодого птаха „на крилі“ 2/VIII 1950 р. в Отиневичах.

Під час осіннього відстрілу досліджено 6 птахів.

3. *Colymbus ruficollis* Pall. — пірникоза мала

Гніздовий птах, зустрічається рідко на ставах і озерах. Веде прихований спосіб життя.

Здобуто самку та самця 16/V 1950 р. в Рудниках під час парування.

РОДИНА CICONIIDAE

4. *Ciconia ciconia* L. — чорногуз білий

Звичайний гніздовий птах, живе в людських оселях та поблизу них на заболочених місцях з наявністю дерев.

5. *Ciconia nigra* L. — чорногуз чорний

Гніздовий птах. Трапляється дуже рідко. Нами був спостережений в таких місцях: один 30/III 1950 р. в Держово на ставах рибгоспу біля лісу, а другий 23/VIII 1950 р. в Дубині, Скольського району, на р. Опорі — теж біля лісу.

РОДИНА ARDEIDAE

6. *Ardea cinerea* L. — чапля сіра

Розповсюджений гніздовий птах. Знайдено гнізда на купах очерету біля оз. Отиневичі. Завдає значної шкоди ставковим рибним господарствам, виловлюючи цьоголіток і однорічок коропа. У здобутих нами семи чапель вміст шлунка, що складався виключно з риби, важив від 325 до 380 г.

7. *Ardea purpurea* L. — чепура руда велика

Гніздовий птах, рідший від сірої чаплі. Веде прихований спосіб життя, зустрічається на дуже зарослих ставах. Є шкідником ставкового рибного господарства.

Здобуто самця 2/VII 1950 р. на оз. Отиневичі та самку 8/VIII 1950 р. — в Рудниках.

¹ Середня вага обрахована зважуванням по 10 екземплярів кожного виду під час осіннього відстрілу.

8. *Egretta alba* L. — чепура біла велика

Зальотний птах. Нами було спостережено два екземпляри під час денних перельотів над оз. Отиневичі 14—16/VI 1949 р. і один екземпляр 28/VII 1950 р. в очереті на цьому ж озері біла р. Луг. К. А. Татаринів повідомив про те, що у вересні 1949 р. чепуру білу він неодноразово бачив в районі става „Риболовка“, с. Підзвіринець, Комарнівського району.

9. *Nycticorax nycticorax* L. — квак

Трапляється квак досить рідко. Нами був спостережений у Великій Білині 23—25/VI 1949 р.

10. *Ixobrychus minutus* L. — бугайчик

Звичайний, але нечисленний гніздовий птах. Зустрічається на водоймах різного типу, зарослих очеретом. Здобуто два самці, дві самки та чотири молодих, нельотних птахи.

11. *Botaurus stellaris* L. — бугай

Розповсюджений, але нечисленний птах. Зустрічається, як і попередній вид, на дуже зарослих водоймах. Здобуто три самці та одну самку.

РОДИНА ANATIDAE

12. *Anser anser* L. — гуска сіра

Рідкий птах. Нами зустрічалася одна пара на оз. Отиневичі з 10/VI по 19/VI 1949 р. Там же з 25/VII по 7/VIII 1950 р. спостерігалися під час перельотів на підготовування в поле два табунки, з яких в одному було шість, а в другому 14 гусей. К. А. Татаринів спостерігав диких гусей в березні 1950 р. на ставах рибгоспу „Рудники“, Миколаївського району, Дрогобицької області, а в червні 1949 р. бачив одного птаха на ставі „Березняк“ поблизу м. Комарно

13. *Anas platyrhynchos* L. — крижень

Найбільш розповсюджений птах з усіх качок, гніздовий. Тримається табунками. Зустрічається на ставах і озерах з негустою водяною рослинністю та відкритим плесом, але гніздує здебільшого на зарослих чагарником луках.

Здобуто дев'ять самців, дві самки та дев'ять молодих птахів. Під час осіннього відстрілу досліджено 340 птахів.

Середня вага птахів: самець — 1100 г, самка — 980 г, молодий птах (♂♂ і ♀♀) — 825 г.

14. *Anas strepera* L. — нерезень

Рідкий гніздовий птах. Здобуто одного самця 17/VI 1949 р. на оз. Отиневичі. Крім того, на цьому ж озері нами спостерігалось кілька екземплярів цього птаха в період між 10—18/VI 1949 р.

15. *Anas querquedula* L. — чирянка більша

Широко розповсюджений численний гніздовий птах. Зустрічається в тих же місцях, що і крижень. Здобуто п'ять самців, вісім самок та чотири молодих птахи. Під час осіннього відстрілу досліджено 242 птахи.

Середня вага їх: самець — 440 г, самка — 400 г, молодий птах (♂♂ і ♀♀) — 350 г.

16. *Anas crecca* L. — чирянка менша

Гніздовий птах, зустрічається разом з чирянкою більшою, але значно рідше від останньої. Здобуто три самці та дві самки. Восени на початку полювання досліджено 50 птахів. Середня вага їх: самець — 350 г, самка — 300 г, молодий птах (♂♂ і ♀♀) — 280 г.

17. *Spatula clypeata* L. — широконоська

Гніздовий птах. Зустрічається у невеликій кількості в тих же місцях, що і крижень. Здобуто дві самки: одну — 17/VII в Рудниках, другу — 24/V 1950 р. в Отиневичах. Остання мала 11 яєць в яєчниках.

18. *Nyroca nyroca* Guld. — чернь білоока
(місцева назва чорнушка)

Поширений, але нечисленний гніздовий птах. Зустрічається на густо зарослих водоймах. Веде прихований спосіб життя, рідко впливаючи на відкриті місця. Здобуто чотири самці, одну самку та одного молодого нельотного птаха.

Восени досліджено 28 птахів. Середня вага їх: самець — 605 г, самка — 570 г, молодий птах (♂♂ і ♀♀) — 525 г.

РОДИНА RALLIDAE

19. *Rallus aquaticus* L. — пастух болотяний

Розповсюджений гніздовий птах. Тримається густо зарослих багнистих місць. Здобуто два самці, дві самки та одного молодого птаха.

20. *Porzana porzana* L. — погонич звичайний

Розповсюджений гніздовий птах. Трапляється в тих же місцях, що і пастух болотяний. Здобуто чотири птахи.

21. *Gallinula chloropus* L. — комишниця

Гніздовий птах. Живе на дуже зарослих ставах. Здобуто п'ять самців та три самки.

22. *Fulica atra* L. — лиска

Дуже розповсюджений гніздовий птах. Зустрічається скрізь на ставах та озерах, зарослих очеретом. Здобуто п'ять самців, три самки та чотири молодих птахи.

Восени 1950 р. досліджено 556 птахів. Середня вага їх: самець — 720 г, самка — 675 г, молодий птах (♂♂ і ♀♀) — 525 г.

РОДИНА CHARADRIIDAE

23. *Vanellus vanellus* L. — кулик-чайка

Поширений гніздовий птах. Тримається на мокрих луках та на трав'яних заболочених місцях.

Здобуто три самці та дві самки.

РОДИНА SCOLOPACIDAE

24. *Philomachus pugnax* L. — брижач

Дуже рідкий гніздовий птах. Нами був спостережений 28/VI 1950 р. в Загір'ї на заболоченому узбережжі оз. Княгиничі. Там же здобуто мисливцями три екземпляри 3/VIII 1950 р.

25. *Gallinago media* Lath. — баранчик лежень

Рідкий гніздовий птах. Трапляється на заболочених місцях. Здобуто два самці та одну самку.

26. *Capella gallinago* L. — баранчик кректун

Розповсюджений гніздовий птах. Зустрічається в тих самих місцях, що і попередній вид. Здобуто шість самців, чотири самки та чотири молодих птахи. Під час осіннього відстрілу досліджено 300 птахів. Середня вага їх: самець — 160 г, самка — 148 г, молодий птах (♂♂ і ♀♀) — 120 г.

РОДИНА LARIDAE

27. *Larus ridibundus* L. — мартин звичайний

Гніздовий птах. Зустрічається табунками по озерах, сполучених з річками Луг та Свірж. Спостерігався нами в червні 1949 р. та наприкінці липня 1950 р.

28. *Sterna hirundo* L. — крячок річковий

Розповсюджений гніздовий птах. Зустрічається на берегах річок, ставах і озерах. Здобуто шість самців та чотири самки.

29. *Chlidomias nigra* L. — крячок чорний

Дуже розповсюджений, численний гніздовий птах. Зустрічається на ставах та заболочених місцях. Здобуто чотири самці та дві самки.

Під час осіннього відстрілу (в перші дні полювання) нами були здобуті і досліджені ще *Numenius arquata* L. — кульон великий та *Totanus glareola* L. — прибережник болотяний. Протягом весняно-літнього періоду ці види нами не були виявлені, не відмічають їх в цей час і місцеві мисливці. Очевидно, вони були здобуті під час міграції.

На підставі наших спостережень можна відрізнити склад водоплавних птахів культурних ставів та диких і напівдиких ставів і озер верхів'я басейну Дністра.

Для культурних ставів характерні такі види: пірникоза велика, пірникоза мала, черногуз білий, чапля сіра, чепура руда, бугайчик, бугай, крижень, чирянка більша, чирянка менша, широконоска, чернь білоока, пастух болотяний, погонич звичайний, комишниця, лиска, кулик-чайка, баранчик кректун, крячок чорний.

На диких і напівдиких ставах і озерах, крім зазначених видів, зустрічаються ще пірникоза сірошока, чепура біла велика, гуска сіра, нерезень, баранчик лежень, брижач, мартин звичайний, крячок річковий, бусел чорний.

Склад орнітофауни мало змінився, порівнюючи з даними Тачановського і Дзедушицького¹.

Невеликі відміни можна бачити лише в поширенні чепури білої великої, сірої гуски та окремих видів куликів, які за часів Тачановського і Дзедушицького зустрічалися, очевидно, відносно в більшій, ніж тепер, кількості.

Висновки

У верхів'ї басейну Дністра було виявлено 29 видів осілих та гніздових водоплавних і болотних птахів.

Порівнюючи з даними праць Дзедушицького і Тачановського, фауна птахів зазначеної території мало змінилася.

Проведений кількісний облік птахів у місцях їх скупчення на ставах рибних господарств та напівдиких і диких водоймах Дністровсько-Санської рівнини і долин річок Опілля показав, що на цій території основними мисливськопромисловими видами є такі птахи: крижень, чирянка більша, чернь білоока, лиска, пірникоза велика, баранчик кректун.

Осінні зважування цих птахів (в перші дні полювання) показують значну їх вгодованість і, таким чином, свідчать про досить великі кормові запаси водойм.

Ці дані, а також безпосереднє спостереження над водоймами, дають підстави думати, що вони можуть забезпечити наявність

¹ Правда, ці автори, як уже згадувалося, подають відомості для всієї території колишньої Польщі, в тому числі і для басейну Дністра.

значно більшої кількості дичини, ніж є тепер (див. дані обліку гнізд та відстріленої дичини).

Для цього потрібно:

1. Провести широку роз'яснювальну роботу серед населення по охороні гнізд водоплавних птахів.
2. Обмежити на початку полювання відстріл птахів одним днем на тиждень.
3. Встановити додаткові заповідники, наприклад, на оз. Васючин (в долині р. Свірж), яке знаходиться в добре захищеній місцевості — серед лісу, між горбами Опілля — і багате на кормові ресурси для водоплавної дичини.
4. Перенести строк початку полювання на два тижні (15 серпня), бо, як показали наші фенологічні спостереження, молодь водоплавних птахів на дослідженій території не встигає стати цілком льотною до 1 серпня (до дня відкриття полювання).

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарчук В. Г., Геоморфологія УРСР, Київ, 1949.
2. Бутурлин С. А. и Деметьев Г. П., Полный определитель птиц СССР, I—II, Москва, 1934.
3. Деметьев Г. П., Гладков Н. Л. и др., Определитель птиц СССР, Москва, 1948.
4. Мензбир М. А., Птицы России, I, 1895.
5. Шарлемань М. В., Птахи УРСР, Київ, 1938.
6. Шарлемань М. В., Зоогеографія УРСР, Київ, 1937.
7. Храевич В., Птахи Поділля, Вінниця, 1925.
8. Godin Z., Badania avifauny rópnosnej krawędzi Podola, Kosmos A LXIV, 1939.
9. Dzierduszycki W., Muzeum imienia Dzierduszyckich we Lwowie, Lwów, 1880.
10. Domaniewski J., Przegląd krajowych form rodziny Anatidae, Spraw. Kom. Fizjogr. Polskiej Akad. Umiej. LX, 1926.
11. Dupajewski A., Badania nad ptakami Wołynia, Acta ornith. II, № 18, 1938.
12. Taczanowski W., Ptaki krajowe, Kraków, 1882.

ОХОТНИЧЬЕПРОМЫСЛОВЫЕ ВОДОПЛАВАЮЩИЕ ПТИЦЫ ВЕРХОВЬЕВ БАСЕЙНА ДНЕСТРА

М. К. Тарасова

Резюме

Целью настоящей работы было изучение состава и распределения фауны охотничьепромысловой водоплавающей птицы верховьев бассейна Днестра.

На этой территории наблюдаются различные водоплавающие птицы, вместе с тем специальных работ по их изучению нет.

Наши наблюдения проводились в ряде пунктов Днестровско-Санской равнины и в долине р. Свірж южного Ополья.

В результате наблюдений было установлено 29 видов оседлой и гнездовой водоплавающей птицы.

Учет водоплавающей птицы показал, что основными охотничьепромысловыми видами на обследованной территории являются: кряква — *Anas platyrhynchos* L., чирок трескунок — *Anas querquedula* L., белоглазый нырок — *Nyroca nyroca* G ü l d., поганка большая — *Colymbus cristatus* L., лысуха — *Fulica atra* L., бекас — *Capella gallinago* L.

Данные эти были получены путем учета гнезд и кладок яиц в весенний период и подсчета отстреленной дичи в первую неделю охотничьего сезона (1950 г).

Взвешивание отдельных птиц (по 10 экземпляров каждого вида) показало довольно высокий средний вес их:

	Самец	Самка	Молодая птица (♂♂ i ♀♀)
кряква	1100 г	980 г	825 г
чирок трескунок	440 „	400 „	325 „
белоглазый нырок	605 „	570 „	525 „
лысуха	720 „	675 „	525 „
поганка большая	1200 „	1066 „	920 „
бекас	160 „	148 „	120 „

Непосредственное ознакомление с водоемами указывает на довольно высокие кормовые свойства последних. Это свидетельствует о возможности заселения данных водоемов значительно большим количеством дичи, нежели в настоящее время.

Для этого необходимо было бы провести ряд дополнительных охранных мероприятий, а именно:

1. Вести среди населения, главным образом среди детей, широкую разъяснительную работу по охране гнезд водоплавающей птицы.

2. Ограничить отстрел дичи в начале охотничьего сезона одним днем в неделю.

3. Создать ряд дополнительных охотничьих заповедников, например на оз. Васючин по течению р. Свірж.

4. Отодвинуть на две недели (на 15 августа) начало охотничьего сезона, так как, согласно нашим наблюдениям, молодняк на территории верховья бассейна Днестра (в силу климатических и физико-географических условий местности) не успевает полностью развиться — стать вполне летным к обычно принятому времени начала охотничьего сезона (1 августа) и в чрезмерно больших количествах отстреливается в первые же дни охоты.

ЗМІСТ

Відділ зоології

Балабай П. П., До вивчення іхтіофауни басейну верхнього Дністра	3
Татаринов К. А., Ондатра у верхів'ях Дністра і перспективи її використання	27
Тарасова М. К., Мисливськопромислові водоплавні птахи верхів'я басейну Дністра	45
Татаринов К. А., Нарис фауни ссавців деревних насаджень району міста Львова	61
Здун В. І., Личинки трематод в молюсках родини <i>Melaniidae</i> з нижньої течії р. Дністра	93
Кулаківська О. П., Явище акцелерації статевої системи у <i>Crepidostomum farionis</i> О. Ф. Мілл.	114
Полушина Н. А. і Татаринов К. А., До герпетофауни Закарпатської області і Радянських Карпат	117
Пастернак С. І. і Татаринов К. А., Нові знахідки плейстоценової фауни на західному Поділлі	127

Відділ ботаніки

Лазебна Н. М., Шипшини секції <i>Cinnamoideae</i> DC. Прикарпаття як Світаміна сировина	134
---	-----